

מתוך 4,000 עורכי דין יהודים שפעלו בגרמניה - כאלף התאבדו; רק 180 עלו לישראל – והיו תשתית להקמת המדינה

יותר מ-20% מ-19,276 עורכי הדין שחיו ופעלו בגרמניה ב-1933 - היו יהודים. כמו כל אוכלוסיה רמת דרג, השינוי במעמדם ובתנאי חייהם היה חריף, פתאומי, ועבור רבים מהם - קשה מנשוא, עד כדי התאבדות.

2,500 מתוך 4,000 עורכי הדין היהודים בגרמניה פעלו באזור ברלין. 600 פעלו במינכן ובבוואריה. עורכי הדין היהודים היוו נדבך מרכזי בשדרת המשפט הגרמנית של סוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. הם כיהנו בבתי המשפט בגרמניה, במשרד המשפטים ובלשכת עורכי הדין.

עו"ד יואל לוי, יו"ר ועדת יחסי ישראל גרמניה בלשכת עורכי הדין, מספר, למשל, על הסנגור, עו"ד מרטין דרוקר מלייפציג, מי שהכניס למשפט הפלילי הגרמני את מושג ה"משפט החוזר", שנבחר ב-1910, בגיל 41, ליו"ר לשכת עורכי הדין בגרמניה של לפני המשטר הנאצי.

ספרו של דרוקר, "הפילוסופיה של הגנה משפטית", נחשב עד היום לספר יסוד למשפטנים בגרמניה. דוגמה נוספת היא של הפרופסור למשפטים מקס אלסברג, שייצג את הקיסר וילהלם. בנוסף להיותו עורך דין מחונן, אלסברג גם כתב מחזות בנושאי משפט. יוליוס מגנוס היה עורך כתב העת המשפטי השבועי הגדול בגרמניה שנספה בטריזונשטאט, והשופט פון סימסון היה נשיא בית המשפט העליון בתקופת ממשלת ויימאר.

חרם ושליטת רישיון

ב-1 באפריל 1933 הוכרז בגרמניה "יום החרם", בו פשטו אנשי ס"א על בתי עסק של יהודים, חיבלו בציד, והיכו כל מי שנקרה בדרכם. מקומם של עורכי הדין היהודים לא נפקד מהחרם. בריוני הס"א, "החולצות החומות", עמדו בפתח בתי עסק של יהודים, ובכלל זאת בפתח משרדים של עורכי דין יהודים, ומנעו כניסת לקוחות אליהם. סיבת החרם היתה, כביכול, פעולות מחאה של ארגונים יהודים באירופה נגד פוגרומים שנעשו בהם.

בפתחי המשרדים הודבקו טלאי צהוב ושלטים אדומים, בהם נאמר "הכניסה לעסק יהודי זה אסורה". בבת אחת נגדע מקור לחמם של עורכי הדין היהודים בגרמניה, והם היו מדוכאים ומושפלים, כמו שאר בני עמם. כן נשללו מעורכי הדין היהודים רישיונות עריכת הדין, והאפשרות לעסוק במקצועם וכבודם. עורכי דין גרמנים נכנסו למשרדיהם של היהודים והחתימו אותם על התחייבויות שלא ישוּבו עוד לעיר מוצאם, גם אם יושב להם רישיונם.

לאחר ביטול החרם נשרכו תורים ארוכים ומעוררי חמלה של עורכי דין יהודים מול לשכת עורכי הדין בברלין, בניסיון אחרון לשכנע את הרשויות להחזיר את רישיונותיהם.

רישיון העיסוק של עו"ד ד"ר הלמוט קלמפר נשלל ביום 4.5.1933, בנימוק של "מוצא לא ארי". בתגובה כתב קלמפר ללשכת עורכי הדין: "נכון שאינני ממוצא ארי. אני גאה במוצאי היהודי כמו שישו הנוצרי היה יהודי וקארל מרקס, אנשים שהגנו על החלכאים והמדוכאים".

"אני חושב שגאווה גזע היא מטופשת, אך אני שמח שאני שייך ליהדות, שעמדה על מדרגה גבוהה כאשר העמים הארים באירופה עוד נעו ביערות עד. אני לא מתנגד לגירושי משורות עורכי הדין. אני נמצא בחברה טובה, ויהיה עלי להתאמץ כדי שיינתן לי הכבוד להימנות עם האנשים הללו. עד כה היה לכבוד לי להיות עורך דין גרמני. היום, נראה לי שהכבוד הוא לא להיות עורך דין גרמני", כתב קלמפר.

יהודים החוצה

בד בבד, חוקק בגרמניה "חוק לשיקום הפקידות המקצועית", שהורה לפקידים לא-אריים לפרוש ממשרותיהם במשרדי הממשלה. 2,000 יהודים פוטרו מעבודתם במשרדי הממשלה, במוסדות חינוך, בבתי המשפט, במערכות העיתונים ובמרכזי הבידור.

ב-31 במארס 1933 פשטו כוחות הס"א על בתי המשפט בערים מרכזיות בגרמניה, ופיטרו לאלתר את כל השופטים, התובעים ועורכי הדין הפרטיים היהודים. שופטים ופרקליטים נגררו מתוך בתי המשפט לתוך משאיות לאיסוף זבל, ולא יכלו לשוב עוד לעבודתם.

בספרו "סיפור של גרמני 1914-1933", מתאר הסופר סבסטיאן הפנר, אז מתמחה בבית המשפט בברלין, כיצד הופסקו הדיונים בבית המשפט בבוקר ה-1 באפריל, והמשפטים היהודים הוצאו ממנו. ממקומו בספריית בית המשפט הוא מתאר, "אפשר היה לשמוע רקיעות רגליים וריצה פרועה במעלה המדרגות. אחר כך מהומה לא ברורה, צעקות, ודלתות נטרקות. הרעש בחוץ התחזק. מישהו זרק לתוך הדממה המאופקת שבחדר: 'ס"א', ואחר ענה בקול שקט: 'הם זורקים החוצה את היהודים'."

"אדון אחד, יהודי כפי הנראה, סגר בשקט את הספרים שלו, החזיר אותם בזהירות למדפים, אסף את הניירות שלו ויצא. מיד אחר כך הופיע מישהו בפתח, והכריז בקול רם אך מבלי שצעק ממש: הס"א בבניין. האדונים היהודים ייטיבו לעשות אם יעזבו את המקום להיום". ובו בזמן, כאילו היתה זו מעין הדגמה, נשמעו מבחוץ צעקות: 'יהודים החוצה!'"

"לא היו אלה דיווחי זוועות. כלל וכלל לא. הכל הלך חלק. רוב ישיבות בית המשפט הופסקו. השופטים פשטו את גלימותיהם ויצאו מן הבניין בנימוס וללא תלונה, כשלאורך המדרגות ניצבים אנשי הס"א. רק בחדר הפרקליטים היתה מהומה קטנה. פרקליט יהודי אחד 'עשה בעיות' והוכה", מציין הפנר.

עורכי דין יהודים שהעזו לפעול מול השלטונות הנאצים למען לקוחותיהם, הושפלו בריש גלי על "חוצפתם". כזה היה גורלו של עו"ד ד"ר מיכאל שפיגל ממינכן, שהעז להתלונן במשטרה על מעצר מינהלי של לקוח שלו.

שרוולי מכנסיו של עו"ד שפיגל נתלשו, והוא נאלץ לצעוד ברגליים חשופות ברחובות העיר, כשהוא נושא שלט "אני לעולם לא אתלונן יותר במשטרה". שפיגל דווקא שרד את ההשפלה, הגיע לפרו ב-1940, ונפטר שם ב-1979.

לא עמדו בהשפלה

עו"ד אלפרד אפפל הגן על הפובליציסט קרל פון אוסייצקי, שנדון ל-18 חודשי מאסר בשל מחאה שהשמיע נגד המשטר הנאצי. הוא נעצר לאחר שריפת הרייכסטאג. אפפל הצליח להימלט לפאריס, שם מת ב-1940 בנסיבות לא ברורות.

גם מעו"ד אניטה איזנר, אחת מעורכות הדין היחידות שפעלו בברלין באותה תקופה, נשלל רישיון העיסוק ב-1933. היא נאלצה להתפרנס מניהול נכסים, עד שב-1943 ברחו למסתור כדי למלט את עצמה מגירוש למחנה ריכוז והשמדה. היא שרדה, אך אמה ואחותה נספו. רישיון עריכת הדין של איזנר הושב לה ב-1947, אך תלאותיה גבו ממנה את בריאותה, והיא נפטרה ב-1950 בגיל 49 בלבד.

עורכי דין רבים לא יכלו לשאת את הבושה. עו"ד אלסברג, למשל, שעל אף שהצליח להימלט לשווייץ ב-1933, מאס בחייו באותה שנה והתאבד. לא פחות מ-1,000 עורכי דין יהודים בזמן השואה לא הצליחו לשאת את ההשפלה, ושלחו יד בנפשם.

עו"ד לוי מסביר כי רבים מעורכי הדין בגרמניה שלחו את ילדיהם בקינדר טרנספורטים לאנגליה, ולאחר עזיבת ילדיהם, לא מצאו עוד טעם לחייהם. 1,000 נוספים נספו במחנות

ההשמדה. הנותרים נפוצו למדינות שונות בעולם, מיעוטם, כ-180, הגיעו לישראל, והיוו מסד ותשתית להקמת המדינה.

בין הידועים שבהם נמנים השופטים אלפרד ויתקון, יואל זוסמן, משה לנדוי, חיים כהן, בנימין הלוי, יצחק רוה, שר המשפטים פנחס רוזן, השרים נפתלי יוספטל וגיורא יוספטל, הפרקליטים מרטין אלטס, אורי ידן וצבי זילביגר, מבקר המדינה הראשון, זיגפריד מוזס, מנכ"ל משרד מבקר המדינה, ארנו בלוס, חברי מערכת עיתון "הארץ", ג'ימס עקב רוזנטל וולטר גרוס, יו"ר ועד מחוז תל אביב בלשכת עורכי הדין ורנר זומרפלד ורבים אחרים.

לפני שנים אחדות אצרה לשכת עורכי הדין הפדרלית של גרמניה תערוכה לזכר עורכי הדין היהודים שדוכאו ונרצחו תחת המשטר הנאצי. התערוכה נדדה ב-35 ערים בעולם, החל מגרמניה, דרך ארה"ב ומקסיקו והגיעה בשנה שעברה לישראל ביוזמת ועדת יחסי ישראל גרמניה בלשכת עורכי הדין, ולקנדה ביוזמת מכון ויזנטל המקומי.